

- ¹⁶ Шекерик-Доників. Перший Гуцулський театр оперед сітовов войнов // Календар гуцулський на рік 1937. — Варшава, 1937. — С. 105.
- ¹⁷ Продан И. Буковинські очерки // Мирный труд. — Харьков, № 8—9. — С. 341.
- ¹⁸ Продан И. Там само. — С. 339.
- ¹⁹ Хоткевич Г. Хто ми і чого нам треба. — Харків. — 1917. — С. 8.
- ²⁰ Хоткевич Г. Гетьман Іван Мазепа. — Харків, 1917. — С. 4.
- ²¹ Хоткевич Г. Там само. — С. 46.
- ²² Самчук У. Живі струни. — Детройт: Видання Капели Бандуристів імені Тараса Шевченка, 1976. — С. 57.
- ²³ Антонович Д. Триста років українському театру. 1616—1919. — Прага: Український видавничий фонд, 1925. — С. 176.

Оксана Франко

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ВОВКА

Все своє свідоме життя Ф. К. Вовк цікавився усною народною творчістю. У роки навчання в Ніжинській гімназії він брав активну участь у діяльності гуртка учнів, які збирали і записували народні пісні, прислів'я, приказки. Вже тоді прищепилося юнакові особливо уважне ставлення до перлин української мови і усної народної творчості. Під час навчання у Київському університеті він, разом з іншими студентами, готував до друку збірники українських народних пісень. Коли у 1873 році у Києві було відкрито ПЗВ РГТ, Федір разом з іншими взявся за збирання етнографічних і фольклорних матеріалів. В цей період ним був зібраний матеріал про сороміцькі народні анекдоти, що згодом ввійшли у науковий збірник “Криптадія” (тайне) у п'ятому томі за 1898 р.¹

У Румунії вчений збирає фольклорні та історичні матеріали про перших просвітителів Київської Русі Кирила і Мефодія, про боротьбу з турками і татарами, народні пісні і перекази про переселення запорожців за Дунай. В одному з листів до І. Франка Ф. Вовк пише: “Тепер можу Вам дати дуже хороший матеріал про тутешню “Січ” з оповідання одного старого 120-літнього діда-запорожця. Тепер я приїхав знов-таки сюди, щоб ще дещо дібрати — найбільше варіанти запорозьких і старинних козацьких пісень...”² Цей лист був написаний Ф. Вовком у Тульчі, куди він поїхав 30 квітня 1882 року для уточнення деяких відомостей до нарисів про задунайських козаків.

Фольклорними матеріалами, зібраними Ф. Вовком, користувався також М. Драгоманов. У листі до К. Г. Юр'єва від 14 квітня 1882 року М. Драгоманов пише: “Де Вовцюга? Це, мабуть, його статтю читав я вчора в “Заграничном вестнике”, коли його бачите, попросіть вислати мені варіанти січових пісень. Я тепер порядкую том пісень XVIII ст...” Цей уривок свідчить про визнання Ф. Вовка у наукових колах як дослідника-фольклориста.

Особливо тісно співпрацював Ф. Вовк з метою опублікування фольклорних творів з І. Франком, про що свідчить їх листування. В одному листі Федір Кіндратович просить І. Франка прислати йому виписки про постриження у давніх слов'ян і прийняття християнства у Передкарпатській Русі, а висилає йому легенди про грім та блискавку. Їх І. Франко опублікував у Львові. В інших листах вчений просить дістати літературу про весілля, яке було основною темою його етнографічного дослідження. Особливо його цікавили народні сороміцькі неопубліковані весільні пісні, які були потрібні як для загальної роботи про весілля, так і для спеціальної статті для журналу “Народні традиції”³.

У 1893 р. в Парижі вийшла книга Ле-Браза про французькі легенди. Ф. Вовк високо оцінив її і опублікував на неї рецензію. Він охарактеризував її як повний і прекрасно згуртований збірник британських легенд, вірувань і звичаїв, що відносяться до описів смерті, похоронів і загробного життя. Одна з легенд особливо зацікавила українського вченого. У ній розповідалось про те, що смерть мала двох поставщиків — Чуму і Голод, а ще третього — Кабалу (податок на сіль), якого знищила Анна Бретанська, убивши свого чоловіка, що запровадив цей податок. Вона порадила чоловіку їсти несолене м'ясо, а він розсердився. Тоді Анна Бретанська убила його ножем і таким чином був знищений цей принизливий податок на сіль, що називався “кабала”.

Федір Кіндратович допомагав іншим дослідникам друкувати твори фольклору та їх дослідження у Парижі. Дочка М. Драгоманова — Ліда — вивчила болгарську мову і перекладала болгарські легенди на французьку мову. Пізніше вона висилала переклади Ф. Вовку, який друкував їх у Парижі⁴. Таким чином український вчений сприяв розвитку болгарської фольклористики. Ф. Вовк довгий час був співредактором європейського видання “Криптадія”, який часто друкував матеріали на фольклорну тематику. І. Франко вислав у Париж сороміцькі анекдоти та пісні, а Федір Вовк робив коректуру, щоб цим прискорити видання.

У журналі “Матеріали до українсько-руської етнології” Ф. Вовк опублікував збірку сороміцьких весільних пісень, які були зібрані М. О. Максимовичем на Україні⁵. Цими піснями вчений користувався при написанні праці “Шлюбний ритуал та обряди на Україні”.

Ф. Вовк взяв безпосередню участь у роботі конгресу фольклористів, що відбувся у вересні 1900 р. у Парижі, на якому було прочитано також реферат І. Франка про фольклорні дослідження в Галичині⁶. Ф. Вовк, як делегат Наукового товариства ім. Шевченка, виступив з рефератом про народні знання взагалі, і на Україні — зокрема (“Наука неписьменних на Україні”). Про діяльність конгресу фольклористів і свою особисту участь у ньому Ф. Вовк написав невелике повідомлення, яке було надруковане у Львові⁷.

В Добруджі Ф. Вовк збирав фольклорні та історичні матеріали (пісні, легенди, перекази, спогади) про боротьбу з турками і татарами, переселення і життя запорожців за Дунай⁸. Ці матеріали залишились в архіві вченого і окремо ніде не публікувались, хоч Ф. Вовк використовував їх в ґрунтовних етнографічних нарисах “Задунайская Сечь...”, “Русские колонии в Добрудже...” та “Экономические заметки о Болгарии”⁹.

В перших двох нарисах Ф. Вовк поєднав критичну науковість, широку документалістику і різноманітність методичних підходів. Разом з тим ці нариси написані на високому художньому рівні. Вони мають неабияку історичну вартість, бо вперше в українській історіографії висвітлюють життя задунайських козаків більше як за сторіччя з часу зруйнування Запорізької Січі (1775) аж до початку 80-х років XIX ст.

Аналітичне осмислення літератури на німецькій, польській та румунській мовах з історії заселення Добруджі та використання спогадів, оповідань, деяких документів дозволило Ф. Вовку показати більш-менш правдиву картину життя січовиків за Дунаєм.

Подорожуючи часто по Добруджі, Ф. Вовк заносив в записні книжки найрізноманітніші етнографічні, історичні, статистичні відомості, робив малюнки, записував розповіді, свої враження. Паралельно він писав щоденник, який проливає світло на ці записи, адже вони робилися для використання самим вченим, часто скорочені, чорнові, незрозумілі. Цікаві малюнки церкви, яка побудована із звичайної хати з надбудовою однієї бані з хрестом, зображення “антропологічних типів”, одягу турків, болгар, жіночих вишивок, узорів, риболовецьких сіток, гарпунів. Добре намальо-

вані пейзажі, види Тульчі, Дунавця, де поряд з мечетями церкви з хрестами українські вітряки на горбах. В цій же записній книжці портрет Ананія Івановича Коломійця, намальований 8 листопада (субота) 1881 р.¹⁰ Цей портрет, вид Дунавця та карту розселення січовиків Ф. Вовк опублікував як ілюстрації до нарису. Портрет А. Коломійця художник С. Васильківський згодом літографував; вперше він опублікований в нашому дослідженні “Федір Вовк”¹¹. На той час йому йшов 120-й рік. Він зберіг добру пам’ять і на основі його спогадів про зруйнування ще в 1775 р. Запорізької Січі Ф. Вовк написав прекрасний нарис про життя запорожців за Дунаєм. Матеріалами послужили також розповіді О. Данчука, Корнія Білого, М. Михайленкової та багатьох старших людей¹².

Ф. Вовк записував пісні, легенди, оповідання часто на клаптиках паперу, на обгортках, між рядками газет та журналів. Особливо багато записів пісень.

Ця частина українців, яка опинилась за межами України, уже більше 100 років зберігала віру, мову, звичаї, устрій, пісні, одяг, традиції в будівництві, систему обробітку ґрунту тощо.

Та найцікавішим багатством були пісні, думи, легенди, які передавалися усно з покоління в покоління. Глибоким ліризмом напоєні рекрутські пісні, тугою за родиною “сіроманські”, славною минувиною — історичні думи та пісні. Події 1775 р. відбилися в історичних піснях, які записав Ф. Вовк в Добруджі. Цінними, як історичне джерело, є пісні про переселення частини козаків до Банату¹³, про “велику виходку” отамана Гладкого в 1828 р., який повернувся з козаками в Росію.

В розділі “Обряди” (“Етнографічні особливості українського народу”) Ф. Вовк дуже часто звертав увагу на фольклор. Описуючи зимові свята, вчений досліджував колядки та щедрівки і прийшов до висновку, що у цих ритуальних піснях є поєднання християнських і язичеських елементів.

У щедрівках, які співають з Нового року, Федір Кіндратович помітив побажання урожаю на майбутнє літо. Ці побажання, які, очевидно, мають зв’язок з давнім культом родючості, добре видно і в ритуальних народних піснях, які виконують під час засівання на Новий рік.

Ф. Вовк вважав, що більшість народних пісень, які виконуються на свято Івана Купала, мають весільний характер і дуже давнє походження. При висвітленні родинних обрядів фольклорист звернув увагу на деякі мотиви, які, на його думку, більше подібні до магічного закляття¹⁴.

Шлюбні ритуали українців супроводжуються весільними піснями, які своїм корінням сягають в давню міфологію. Вчений пише: “Співи, що супроводять шлюбні церемонії, становлять дуже багату літературу, яка, якщо вона науково оброблена, стає невичерпним джерелом матеріалу для археологічних, історичних та соціальних розвідок”¹⁵. Цим самим Ф. Вовк ще раз підкреслив велике значення вивчення фольклору, а особливо народних пісень.

Аналізуючи одну з весільних пісень, що виконується на заручинах, Ф. Вовк приходять до висновку, що вона одна з найдавніших, належить до давнього культу, у якому молоді уподібнені до небесного подружжя — Місяця та Вечірньої Зорі, а їх батьки — до батьків всесвіту — Неба та Землі.

Ф. Вовк досліджував зміст пісні і приходять до висновку, що у ній багато спільного з сюжетом староіндійських гімнів, у яких говориться про шлюб Місяця з Сонцем. Ці гімни також були частиною шлюбного ритуалу. У одній із весільних пісень сказано, що мала качечка пливе по дунаю і збирає на дні золото для оздоблення гільця. Слово “дунай” написано з малої літери не помилково. Вчений вважає, що “дунай” — це дуже старе слов’янське слово, що тепер означає назву річки і що його корінь можна знайти у багатьох назвах річок на територіях розселення слов’ян: Дон, До-

нець, Дніпро, Дністер, Дунай. Це слово залишило в народних піснях своє первісне значення — вода ¹⁶.

У бойків акт збирання барвінку для весільних вінків став окремою церемонією, що з неї починається цілий весільний ритуал. У супроводі музик сваха та дружка йдуть в сад, співають ритуальні пісні, несуть ніж, який застромлений у хліб. Привітавши у пісні сад, запитують у нього, які він має рослини. Сад відповідає, що в нього є барвінок, часник та васильки. Дружка рве багато барвінку і після того делегація відходить, просячи у піснях сад, щоб він не сумував за зрізаним барвінком. На думку Ф. Вовка, це ознака антропоморфізму, яка збереглась завдяки глибокій давності українських пісень. Звичай вінків, що є дуже давнім та поширеним серед усіх арійських і семітських народів, існував на Україні вже у передісторичні часи як ритуал сонячного культу весни, що можна побачити не тільки у шлюбних обрядах, а й у купальських піснях. І. Огієнко підтримував думку Ф. Вовка про те, що звичай вінків являє собою залишок давнього сонячного культу ¹⁷.

З пісень, які співали при підготовці тіста для короваю, на думку Ф. Вовка, особливо цікава одна. Хоч вона й складена скоріше в жартівливому тоні, проте її символічний характер являється з безперечною певністю. У ній співається, що козел став мельником, а коза стоїть поруч з ним, щоб підсипати зерно. Ці тварини відіграють символічну роль в стародавньому вакхічному культурі арійців. Поширення числа “сім” в українських піснях нагадує певні риси культу Сома. Сому готували сім жриць, яких стародавній містицизм ідентифікував з семи головними річками Індії. Ці жінки-жриці звалися “сестрами” і мусили належати до одного роду чи племені, отарний характер якого зазначено епітетом “корова”. Сома уявлявся як пан-чоловік цих жінок і звався їхнім “биком”. Почуття, які вони виявляють до нього, належать до еротичних. Українські коровайниці, яких було теж сім, не позбавлені тих самих настроїв ¹⁸. Беручи це до уваги, Ф. Вовк приходить до висновку, що слов’янські весільні звичаї мають багато аналогій та подібностей з арійськими культурами.

Коли після шлюбу молоді сідають обідати, гості їм співають пісні. В одній з них говориться про те, що для молодят приготовано два голуби для їжі. Ф. Вовк припускає, що це є натяк на ритуальну страву, яка стосується до стародавньої жертви. Як відомо, голуби колись були присвячені богині Венері, і римські жінки приносили голубок у жертву у день свого шлюбу. Відносно звичаю подавати голубів для їжі молодим є й інші думки.

На другий день молодий із своєю молодого зустрічається у будинку останньої. Коли молодий із своєю делегацією іде до своєї судженої, всі знову співають пісні. Вони, на думку вченого, підтверджують архаїчний характер цього походу, до якого потім додано новіші риси князівської дружини, а ще пізніше — елементи козацтва. До цих пісень він відносив такі: “Темна хмара небо криє, дощик накрапає, йде Іванко до Марусі, як мак процвітає” ¹⁹.

Дуже цікаві пісні співають при обряді об’єднання святих вогнів двох родин. Дві свашки — одна з боку молодого, а друга — з боку молодогої, зу-

*Портрет Федора Вовка. Мал. І. Труша.
Оригінал зберігається в Львівському
етнографічному музеї. Публікується
за особистим дозволом директора музею
професора Степана Павлюка.*

стрічаються на порозі хати, кожна із засвіченою свічкою, хлібом та сіллю. Правою ногою свашки стають на поріг, зліплюють свої свічки до купи, щоб вони горіли одним вогнем, та тричі цілуються через поріг. При цьому обряді хор співав пісню:

Кремінь, кремінь! Ой дай же нам вогню
Свічки засвітити...²⁰

Розмірковуючи про цей обряд і зміст, Ф. Вовк бачить у вогні певний символічний обряд. Він зазначає, що у стародавніх індусів, греків, римлян і германців обов'язково вживали смолоскипи на весіллі, що символізувало замирення родин і шлюбне злучення. Вчений вважає, що це елементи стародавнього культу вогню.

Ф. Вовк помітив, що до етапу весільної драми, коли молоді готуються відійти на шлюбну постіль, пісні були в основному урочисті і носили релігійний характер. Тепер пісні, хоч і не позбавлені до кінця урочистості і релігійності, але набирають яскраво виражений еротичний зміст, який дедалі все посилюється і досягає максимуму в момент відходу молодих на шлюбну постіль.

Коли молоді виходять з комори після усамітнення і мають докази дівочтва молодої, то серед гостей починається звичаєва перезва у вигляді справжньої оргії. Вивчаючи зміст пісень, які виконують в цей час, дослідник підмічає в них сліди дуже давньої епохи.

Деякі весільні пісні порівнюють дощ з єднанням молодого подружжя, а добрий урожай — з народженням дітей, що мусить бути наслідком того. Коли в день шлюбу іде дощ, то це вважають за добрий знак не тільки в Україні, а й у Болгарії, Сербії, Росії, Німеччині, Норвегії. Досліджуючи зміст цих пісень, Ф. Вовк виділяє їх зв'язок з арійськими концепціями щодо дощу, які мають відношення до сонячного культу. У цих концепціях дощ — це наслідок інтимного зближення неба і землі. Це дослідження ще раз доводить глибоко прихований зміст творів української усної творчості.

Вчений розумів під весіллям великий народний театр, драму, у якій кожен актор — молодий, молода, дружка, дружба, старости, батьки молодого і молодої, — грає свою роль відповідно до народних традицій. У цій драмі дослідник виділив три основні сцени — сватання, заручини та весілля, а навколо них згруповані всі інші церемонії. Ф. Вовк робить висновок, що у народному театрі багато справжніх елементів. До них він відносить викрадення або купівлю молодої, акт замирення двох сторін, спільний бенкет, жертви, військовий похід молодого — князя за своєю дружиною, священний хліб — коровай тощо. При цьому вчений підсумовує, що інформація з стародавніх часів значно довше зберігається у піснях та закляттях, ніж у звичаях, і доходить таким чином до нових поколінь.

Ф. Вовк вважає, що церемонія викрадення молодої — це дуже давній елемент, проте драматичної форми він набрав уже в період зародження племінних союзів і держав на Русі, увібравши в себе характерні риси цієї доби історії. Князь та військо (дружина), взаємовідносини, подробиці походу з метою викрадення молодої — всі ці факти, переказані в українських весільних піснях, приховують у собі таку незвичайну свіжість і виявляють у своїх основних рисах таку вражаючу ідентичність з історичними піснями, які розповідають нам про військові походи князів.

Ф. Вовк приходить до висновку, що народні весільні пісні виникли у дуже давні часи і, дійшовши до нашого часу, увібрали в себе елементи різних періодів історії народу. Окрім того, у піснях він дослідив елементи диглосії, тобто поєднання язичництва і християнства.

На думку Ф. Вовка, традиційне українське народне весілля включало як обов'язкову його складову спеціальний обрядовий спів. Найбільш пісенними були обряди вінкоплетин, печення короваю, благословення

молодих, прощання молодої з дівочтвом і подругами та інші. У весільних піснях наголошується на важливості та урочистості акту одруження, чимало моментів відлунює давнім магічним замовленням щастя, доброї волі, здоров'я і сімейної злагоди, благанням небесних і космічних сил, а в християнський час — Бога і святих всіляко допомагати, сприяти молодій сім'ї.

Ф. Вовк цікавився не тільки поетичним різновидом фольклору, а й прозовим. Перебуваючи у Добруджі, вчений записував не лише пісні, але й легенди, оповідання та перекази. Особливо цінував вчений розповіді Ананія Коломійця. Цей старий запорожець розказав легенду про історію України з найдавніших часів, від князя Юріка (очевидно, перекручена назва князя Рюрика)²¹. Дуже цікавий є опис війни наших предків — язичників і Царгорода, коли останнім допомагала Божа Матір. Ця легенда пояснює виникнення Києва тільки у козацькі часи, спочатку його назвали “Бересті”, і тільки потім перейменували через двох людей — “Кія” і “Йова”. І хоча Ф. Вовк розуміє, що ця легенда має багато історичних перекручень, однак він виділяє в ній цікаві моменти: племінна організація і федерація слов'ян, Київ як перший християнський і політичний центр, кріпосне право і боротьба з панами, повна відсутність всякої згадки про Гетьманщину, ототожнення всього політичного життя України з долею Січі.

Розповіді Ананія Коломійця та Остапа Данчука є цікаві тим, що вони містять багато інформації про маловідомий історичний факт — криваву сутичку між запорожцями і російськими сектантами — некрасівцями у 1812 р. Ф. Вовк записав цілу групу оповідань і легенд про цю війну.

У 1813 р. запорожці захопили головний опорний пункт некрасівців — Дунавець. Про цю подію Ф. Вовк записав фантастичну легенду, яка пояснює, чому так довго не могли козаки захопити це містечко. У ній розповідається про те, як вбили липованського попа-чарівника, який своїми чарами не дозволяв захопити Дунавець²². Вчений записав також фантастичні оповідання від Ігната Васильківського та Сидора про перехід запорожців з отаманом Гладким на територію Росії.

Таким чином, можна зробити висновок, що Ф. Вовк зробив свій вклад у справу запису і збору не тільки народних пісень, але й легенд, оповідань та переказів. Найбільше цікавили фольклориста ті прозові фольклорні твори, які стосувалися історії Задунайської Січі, життя запорожців у Добруджі.

В розділі “Вірування” (у праці “Етнографічні особливості українського народу”) фольклорист починає досліджувати вірування українців з питання про космогонічні уявлення. Для висвітлення цих уявлень вчений використав кілька варіантів українських легенд про те, як Бог, задумавши створити світ, послав чорта на дно моря, щоб той дістав звідти трохи землі²³. Дуже подібна легенда в далеко повнішій редакції поширена у болгар.

Ф. Вовк вважає, що первісним джерелом змісту легенд обох народів є наука маніхеїв.

1. Коломіць, 120-літній український козак.
Мал. Ф. Вовка.

Значно старовинніші уявлення українців про небесні світила, хоч ці уявлення не скрізь однакові та мають на собі сліди різних часів. Ф. Вовк аналізує одну з легенд, у якій сонце виступає у людському образі. Воно живе там, сходиться з небом, умикає собі жінку в людей, виконуючи свій щоденний обхід неба, воно вдягає ризу, що випромінює світло і тепло. Ф. Вовк вважає, що від давньої антропоморфізації уявлень про сонце у творах фольклору залишилось дуже багато, утрималось тільки загальне переконання в його божественній природі та святості. Залишки сонячного культу збереглись ще у драматичному жанрі фольклору українців: у іграх і забавах на свято Веснянок, Купала, Ярила та Коляди. В науці є ще думка про те, що причиною антропоморфізації уявлень про сонце є те, що в язичницькі часи це небесне світило вважалось богом Дажбогом або Сварогом ²⁴.

Народні уявлення про місяць і зорі, на думку Ф. Вовка, мало чим відрізняються від уявлень про сонце. У творах фольклору, які досліджував вчений, сказано, що місяць — це молодший брат сонця, він має великий вплив і на людей, і на тварин, а тому, як говорить легенда, “народ молиться кожному молодому місяцю” ²⁵.

Ф. Вовк писав, що народні уявлення про грім та блискавку дуже давнього походження, але в наш час вони до певної міри християнізовані. На місце бога Перуна прийшли вже зрозуміліші для народу втілення, як святий Ілля, архистратиг Михаїл та особливо святий Юрій. В народних легендах всі вони під час грози носяться по небу: один — на вогненному возі, другий — на своїх крилах, а третій — на білому коні.

Ф. Вовк досліджував українські легенди про походження вогню, у яких вогонь — це вигадка чортів або якоїсь іншої сили; але викрадення його на користь людям було вчинено архангелами або святими. Вчений у своїй праці наводить одну легенду, у якій вогонь у чорта викрав архангел Гавриїл ²⁶.

Слідів давнього шанування дерев та їх культу Ф. Вовк у легендах не виявив, хоч історичні відомості дають численні докази того, що вони існували. Вірування, зв'язані з рослинним світом, мають в Україні пізній характер, дуже часто вони запозичені з Європи, мають на собі вплив християнства. Сосна — це благословенне дерево; вона завжди зелена, бо її дерево виявилось непридатним для розп'яття Ісуса Христа, а верба, навпаки, — дерево прокляте, бо ті цвяхи були зроблені саме з неї; на осиці повісився Іуда, тому її листя безперестанку труситься.

В українських оповіданнях про тварин Ф. Вовк визнає їх головні ознаки: антропоморфізм та переконання в можливостях творення. Ведмідь — це перетворений мельник, свиня — покарана за спробу одурити Христа жінка, собаки — перетворені на хлопчиків, які дражнили Христа, кріт — також хлопець, батько якого спокушав Бога, кіт утворився з рукавиці Богородиці. Фольклорист відзначив великий вплив християнства у цих уявленнях. Зозуля, однією легендою, — жінка, що вбила свого чоловіка і за те засуджена не мати свого гнізда, а за другою, — дівчина, що пішла заміж за перевертня-вужа. Ф. Вовк пише, що сліди антропоморфізму можна було б побачити в народних оповіданнях про тварин, що говорять людською мовою, але цих оповідань є записано лише два, й обидва вони належать до ділянки міжнародного фольклору ²⁷.

Окремо дуже цікаву групу оповідань становлять твори ходячих мерців, самогубців та взагалі людей, які померли неприродною смертю, про мавок, упирів тощо.

Ф. Вовк досліджував також легенди про упирів. Він вважає, що ці фольклорні твори виникли на основі оповідань про вампірів — тварин з породи кажанів, що живуть у тропічних країнах та ссуть кров тварин і людей.

Вчений у своїй праці намагався в'яснити походження вірування у відьом, а також дослідити різницю між відьмами і ворожками. Віра в існування, крім України, поширена у поляків та германських народів, але її зовсім немає у латинських народів. Через те, як вважає Ф. Вовк, походження цього вірування дуже загадкове. В Індії часто обвинувачували старих жінок у чарівництві. У Німеччині за відьом вважали циганок, які славились вмінням чарувати. Однак вчений не знаходить більше свідчень, які б дозволили зрозуміти, чи індійських та німецьких циганок справді вважали за відьом. Можливо, їх просто звинувачували у чарівництві. На Україні різниця між ворожками і відьмами дуже суттєва. Ворожки, за уявленням українців, роблять людям деякі послуги і добрі справи, на що відьми просто нездатні.

Ф. Вовк аналізував також легенди про вовкулаків, тобто про людей, які мають здатність перевертатись тимчасово на вовків.

Ф. Вовк на основі глибокого вивчення змісту народних оповідань виділяє кілька версій відносно походження чортів. У одних творах чорт існував ще до створення світу, у інших — його витягнув Бог з морської піни або просто створив²⁸. Згадки про інших надприродних істот — домових, перелесників, мар — трапляються в українській усній народній творчості дуже рідко і, як підсумовує фольклорист, всі без винятку запозичені в інших народів. Ф. Вовк прийшов до висновку, що найдавнішими є уявлення про небесні світила, а інші мають пізніший та у більшості випадків запозичений характер.

Ф. Вовк порівнював легенди різних народів, виявляв їх спільні і відмінні риси. Вчений вважав, що на народний світогляд великий вплив справило християнство. Фольклорист простежував, як впливали християнські ідеї на народну творчість, як переломлювались вони в народній свідомості, як приходили в українські мандрівні міжнародні мотиви, як з'єднувались віковічні духовні уявлення з новими, що їх несло з собою християнство.

Підсумовуючи, можемо сказати, що Ф. Вовк не тільки зібрав великий фольклорний матеріал, але й дослідив його, порівнюючи з подібними зразками в різних народів з найдавніших часів.

Львів

¹ *Вовк Галина*. Бібліографія праць Федора Кіндратовича Вовка. — Джерела до новітньої історії України. — Нью-Йорк, 1997. — № 4. — С. 334.

² Рукописний відділ інституту літератури НАНУ. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 1617. — Арк. 277.

³ Львівська наукова бібліотека НАНУ — Ф. М. Возняка. — Спр. 629. — С. 112.

⁴ *Франко Оксана*. Федір Вовк. — Джерела до новітньої історії України. — № 4 // Під редакцією Марка Антоновича. — Нью-Йорк. — 1997. — С. 135.

⁵ *Вовк Хв.* Сороміцькі весільні пісні, записані М. О. Максимовичем // Матеріали до українсько-руської етнології. — 1899. — Т. I. — С. 157—168.

⁶ *Цвенгрош Г.* Невідоме Франкове повідомлення... // Українське літературознавство. — 1995. — № II. — С. 5, 6.

⁷ *Вовк Хв.* Конгрес фольклористів у Парижі у вересні 1900 р. // Матеріали... — 1900. — Т. III. — Звістки й листи. — С. 181.

⁸ Науковий архів інституту археології НАНУ. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 243, 244, 312—315.

⁹ *Кондратович Ф.* [Вовк Ф.] Задунайская Сечь по местным воспоминаниям и рассказам; *Лулулеску [Вовк Ф.]* Русские колонии в Добрудже (Историко-этнографический очерк)...; *Кондратович Ф.* Экономические заметки о Болгарии // *Русская мысль*. — М. — 1884. — Кн. II. — С. 1—20; Кн. IV. — С. 53—68; Кн. V. — С. 19—43.

¹⁰ НА ІА НАНУ. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 173.

¹¹ *Франко О.* Федір Вовк... С. 92.

¹² НА ІА НАНУ. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 173.

¹³ *Кирчів Р.* Орест Зілінський і розробка проблеми загальнонаціонального контексту фольклору українців // *НТЕ*. — 1994. — № 1. — С. 3—9.

¹⁴ *Вовк Хв.* Етнографічні особливості українського народу. — Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995. — С. 190.

¹⁵ *Вовк Хв.* Шлюбний ритуал та обряди на Україні. — Студії... — С. 220.

¹⁶ *Шаян Володимир*. Віра предків наших. — С. 786—788.

- 17 *Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування...* — С. 22.
 18 *Вовк Хв. Шлюбний ритуал...* — С. 251.
 19 *Там само.* — С. 259.
 20 *Там само.* — С. 264.
 21 *Кондратович Ф. Задунайская Сечь...* — С. 31.
 22 *Там само.* — С. 63.
 23 *Вовк Хв. Етнографічні особливості...* — С. 172.
 24 *Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування...* — С. 21, 22.
 25 *Вовк Хв. Етнографічні особливості...* — С. 173.
 26 *Там само.* — С. 176; *Шаян Володимир. Віра предків наших. Т. 1.* — Гамільтон. — Канада. — 1987. — С. 102–105.
 27 *Вовк Хв. Етнографічні особливості...* — С. 178.
 28 *Там само.* — С. 183.

З добірки поезій про кобзарів і кобзарське мистецтво *

ЗАПОРІЗЬКИЙ МАРШ

Ми прийшли до кошового,
 Кажем: волю нам вволи;
 Гей, немає ж в нас нічого,
 Бо що й мали — пропили!

Загула козацька рада:
 Батько волю нам вволив,
 Й колихнулася громада
 До кордону з куренів.

Ржуть на волі добрі коні,
 Гострі шаблі брязкотять
 І шапок верхи червоні,
 Як маки, на нас горять.

В небі хмарки не захмаре,
 Сонце в променях блищить,
 З півдня вітер варом варе,
 Тирса в'яне, степ мовчить.

На могилі ворон кричє,
 І орли десь клекотять;
 Ворон в полі здобич бачє,
 На бенкет орли летять.

Гей, летить, орли охочі,
 Та пазури нагострїть
 Роздирати чорні очі
 Тим, кому недовго жить.

Лютий ворог лихо чує;
 Зна він, чим годити нам:
 Про орлів бенкет готує,
 Срібло й злото козакам.

І багаті, і веселі,
 Славні славою дідів,
 Ми від вражої оселі
 Подамося до степів.

Будуть коні у попони;
 Золочені остроги,
 З рипом чоботи червоні
 І жупани дорогі.

Бачим калівби з кірцями:
 Вік короткий, треба жить!
 Хай гудє земля під нами
 Й Січа кипенем кипить.

Лірник візьме кобзу в руки,
 Вдарє пісню по ладам,
 Щоб згадали пізні внуки,
 Як жилося їх дідам!

*Яків Щоголів
 (м. Охтирка — Харків)*

БАНДУРА

Золотії струни,
 Срібний голосок.
 Лине від бандури
 Пісня до висот.
 До висот, до неба
 Нижуться слова.
 Краю мій, про тебе
 Жалісно співа.
 Стогнуть і рокочуть
 Струни золоті.
 Бандуриста очі
 Тонуть в висоті.
 Не співа — ридає,
 Просить і блага:
 “Пробудися, Краю,
 Земле дорога!”

Поверни завзяття,
 О, народе мій!
 Вірности багаття
 Розпали в синів!
 “Краю, Краю, Краю...
 Безталанний рід...” —
 Плаче і ридає
 Геть на цілий світ.
 Натягнулись струни
 В серці не одним,
 Бо в піснях бандури
 Блискавка і грім.
 Бо бандура грає
 Плюскотом Дніпра:
 “Краю, Краю, Краю,
 Встань! Давно пора...”

Іван Халєва

* До добірки включено переважно твори з книги, виданої на вшанування відомого в усьому світі кобзаря В. Ємця. (Про нього цікаві публікації читач знайде в цьому і наступних номерах журналу). Продовження добірки віршів див. на стор. 33, 66, 70, 87, 113, 132, 138.